



1

Werd het geen tijd weer eens terug te keren naar Scandinavië? vroeg ik mij in het najaar van 2019 af.

Aangezien het een retorische vraag was, kon het antwoord niet anders dan 'ja' zijn.

Wie steeds meer verleden en steeds minder toekomst heeft, kijkt vaker achterom.

Voor mij, als reislustige adolescent, sprak het vanzelf dat ik steeds verder naar het noorden wilde trekken, van het boerenland in Denemarken en Zuid-Zweden naar de Finse wouden en de toendra's van de nomaden. Liftend, lopend en kamperend klom ik van de ene breedtegraad naar de andere, steeds hoger en moeizamer, tot het water van de Poolzee mij een halt toeriep.

Het zou mij niet verbazen als een biograaf mij later een onverbetterlijke romanticus zou noemen. Bladerend door mijn boeken zou hij in de kantlijn een rood kruisje zetten bij afgelegen eilanden, vuurtorens, hunebedden, gevoelige natuurschilderingen, dichtregels vol verlangen, de verhalen over avonturiers en einzelgängers. Onder dat alles houdt zich een vreemde, nerveuze drang schuil die allerlei vaste patronen ondermijnt. Gemakshalve heb ik die onderstroom wel eens het 'romantisch levensgevoel' genoemd.

De ware romanticus zoekt de eenzaamheid en grootsheid van de wilde natuur en als die niet voorhanden is, stelt hij het platteland boven de stad. Zijn blik is zowel naar buiten als naar binnen gericht.

Haast instinctief verruilt hij de geneugten en veiligheid van de eigen beschaving voor de exotica van natuurvölker. Of dat alles een recept is voor een gelukkig en tevreden bestaan valt te betwijfelen.

Na omwegen over Patagonië, Bouvet, Tristan da Cunha, Paaseiland, Ierland, Schotland en dear old England, verlangde ik terug naar het decor van mijn eerste grote avontuur. Niet om er te liften of te kamperen of om over de poolcirkel te klauteren. Evenmin om in de eigen voetsporen te treden – in werkelijkheid was mijn jeugdige grand tour het startschot geweest voor een hele reeks vervolgreizen door Scandinavië. Mijn plan was om aan de leiband van twee rode draden het noordelijke domein weer binnen te dringen. De ene draad was onzichtbaar verbonden met een ansichtkaart die een vriendin mij lang geleden vanuit Noorwegen toestuurde. Zij was pas begonnen aan haar studie Noors en wilde de sfeer opsnuiven van het land waarover ik haar enthousiaste verhalen had verteld. Op de kaart stond een eigenaardige figuur afgebeeld – een haveloze man met lang haar en een vertrokken gezicht waarin de forse neus en wijdopen mond meteen opvielen. Hij hield de handen op de rug en was gekleed in een soort grijze jutezak. In een bergachtig landschap scheen een vollemaan in het water. Op de achtergrond was een lage houten hut te zien.

Het plaatje sierde de omslag van mijn tweede boek, een verhalenbundel. Daar was een goede reden voor, want in een van de verhalen komt een liftgever voor die een neus heeft als een ‘beurse aardbei’ en de lifter toelacht met ‘kopergroen uitgeslagen gebitsflarden’. Nadat ze een paar woorden met elkaar hebben gewisseld, blijkt dat Fjærnsund, de plaats waar de lifter heen wil, identiek is aan Blödz, de naam die de liftgever noemt en niet misstaan zou hebben in het Mordor van Tolkien.

Het verhaal laat er geen misverstand over bestaan dat de hoofdpersoon, een lifter, in een trollenland verzeild is geraakt. De toelichting in het colofon op de prent op het omslag zwijgt echter in alle talen over de ware identiteit van deze haveloze figuur – ‘omslagontwerp:

naar een oude prent uit Lapland’, luidt de tekst. Zowel de ontwerper als ik (en mijn vriendin) had er geen weet van dat deze trol uit de koker kwam van Theodor Kittelsen. Destijds was de naam van deze beroemde trollentekenaar nog niet tot mij doorgedrongen. De vermelding ‘Lapland’ was een verzinsel, waar ik part noch deel aan had. Overigens is het frappant dat de ontwerper trollen met Lappen vereenzelvigde, en zo krediet geeft aan de stelling van sommige cultuurhistorici dat de rondzwerfende Lap inderdaad model heeft gestaan voor de angstaanjagende trol. Voor de naar het noorden oprukkende boeren vormden de nomaden een bedreiging voor hun bestaanswijze, zo luidt de redenering. Vandaar dat zij in hun volksgeloof in boemannen veranderden.

De onthulling over de achtergrond van de Lapse prent werd gedaan in een briefje dat mij werd toegestuurd door Jan Kooistra (1938-1992), een dichter uit het Groningse Leek. Volgens hem stond de engerd afgebeeld in Kittelsens *Troll i Norge*. Niet lang na deze brief kwam Kooistra zelf op bezoek, een magere, bebrilde man met een baard en een voorliefde voor archaische woorden, die mij wilde interviewen voor de *Leekster Courant*, waarin hij een eigen literaire rubriek beheerde. Zo kwam ik in aanraking met zijn poëzie. Algauw begreep ik waar zijn interesse in mijn trollen en noordelijke verhalen vandaan kwam: in zijn gedichten wemelt het van goden uit de *Edda*, zoals Thor, Balder en Freya, nornen (schikgodinnen), elfen en heksen. Vrouw Holle en de Elzenkoning zijn nooit ver weg. De sfeer is die van dromen, er is veel aandacht voor de dood. Naar aanleiding van een gedichtencyclus over het Groningse Westerkwartier schreef een criticus: ‘Kooistra schildert het Westerkwartier als een streek die ondanks duizend jaar christendom geworteld is in het oude Germaanse heidendom.’ Een andere criticus heeft het over zijn ‘diepe, mythologisch doorleefde verbondenheid met de dood’.

Typerende regels zijn:

een boerderij ligt aan een kronkelweg
 door zwarte grachten is de tuin omgeven
 er woont vreemd volk men houdt de deuren dicht.

En ook:

op nienoord kleuren de bladeren rood
 balders bloed stroomt over de aarde.

Het volgende, complete gedicht is, wat stemmingsbeeld betreft, goed getroffen:

onder het maanlicht
 vaart een boerderij door de nacht
 mist kringelt in de sloten
 een verre vogel roept
 is het de ziel van een dode
 die klagend een schuilplaats zoekt
 iedereen slaapt de hofhond
 ligt voor bij de straat op wacht.

Sindsdien ben ik over Kittelsen (1857-1914) heel wat meer te weten gekomen en heb ik zijn pad meer dan eens gekruist. Als lid van de Romantische School zocht hij naar imposante landschappen en indringende natuurervaringen. Die vond en ervoer hij zowel in het zuiden van Noorwegen als op de Lofoten, waar hij ruim een jaar op het uiterste randje (Skomvær) van de eilandenboog leefde en tekende.

Dit keer wilde ik het spoor volgen van de kunstenaar in Zuid-Noorwegen. Zowel in Kragerø, waar zijn geboortehuis in een museum is veranderd, als in Prestfoss, ten noorden van Oslo, waar hij lange tijd heeft gewoond en het omringende landschap heeft geschilderd. Misschien kon ik zo nog wat dichters in de buurt komen van zijn levensgevoel en inspiratiebronnen.

De tweede rode draad slingerde zich door een winters landschap naar een gehavend hunebed waar twee eiken de wacht houden. Het gaat om een schilderij van Johan Christian Dahl (1788-1857), die aan de wieg stond van de Noorse romantische schilderkunst. Dahl bracht een groot deel van zijn leven door in Dresden, waar hij bevriend was met de grootmeester van de Duitse Hoogromantiek, Caspar David Friedrich. Ook Friedrich heeft eens een hunebed geschilderd, in 1807, eveneens voorzien van eiken en in wintertooi; het schilderij inspireerde Dahl tot zijn eigen versie. Het doek, dat in mijn woonkamer hangt, herinnert eraan dat ook hunebedden, naast vuurtorens, ruïnes, onheilspellende luchten, maannachten en bergketens, tot de geliefde onderwerpen van de romantische landschapschilders behoorden. Kunsthistorici herkennen in de drie gehavende eiken op het heuveltje bij het hunebed de drie kruisen van Golgotha. Soms denk je wel eens dat ze theologie hebben gestudeerd in plaats van kunstgeschiedenis – de gedachten van theologen dwalen bij het zien van drie bomen op een heuvel ook steevast af naar het decor van Christus' dood.

Overigens heeft Friedrich nog een tweede hunebed op zijn naam staan –, *Hünengrab im Herbst*, dat dateert uit een latere tijd (1820). Achter één enkele donkere zwerfkei rijst een schitterende wolkenlucht op. Volgens een kenner van de lokale omgeving van Dresden is er echter geen denken aan dat de grote steen op een beroemd doek (*Zwei Männer in Betrachtung des Mondes*) een hunebed genoemd mag worden.

Het eerstgenoemde *Hünengrab* van Friedrich bestaat niet meer – het is op last van lokale autoriteiten opgeblazen (!), net zoals in de negentiende eeuw een hele reeks andere megalithische steenhopen in de Duitse gewesten (en Nederland) vernield zijn. De door Carl Gustav Carus – een eveneens bevlogen collega en leerling van Friedrich – geschilderde Riesenberg op Rügen wist de dans te ontspringen. De door maanlicht beschenen rij stenen, vlak bij de zee, is zelfs mysterieuzer dan de olieverf van Friedrich. Een echt stemmings-

landschap, natuurlijk dankzij het over de zee en de stenen verstrooide gelige licht. Van de schilderijen van Carus, arts, filosoof en romanticus tot in zijn vingertoppen, wordt wel gezegd dat ze nauwelijks van die van Friedrich zijn te onderscheiden. Dat probleem doet zich in ieder geval niet voor bij zijn verbeelding van de maanverlichte reuzenstenen op Rügen.

Het hunebed van Dahl, waarvan meerdere versies bestaan, bevindt zich in de buurt van Vordingborg, een stad op het Deense Seeland. Uiteraard diende mijn noordelijke route via Vordingborg te lopen. Maar hoe naarstig ik ook in boeken en op internet zocht, het afgebeelde hunebed, dat in 1829 was geschilderd, leek wel van de aardbodem verdwenen. Zelfs gespecialiseerde gidsen over de megalithische rijkdommen van Denemarken zwegen er in alle talen over. Was het toch al verstoorde graf geruimd? Waren de keien, net als de draag- en dekstenen van veel Drentse hunebedden, gebruikt voor dijkverzwaring? Had men de stenen verplaatst naar de plaatselijke speeltuin en er een fantasiehunebed van gemaakt?

Voor nadere inlichtingen wendde ik mij tot het Staatsmuseum voor Kunst in Kopenhagen, dat het bewuste schilderij in zijn bezit heeft. Een van de conservatoren liet mij weten dat er rond Vordingborg meerdere hunebedden te vinden zijn. Het bedoelde hunebed lag op een heuveltje ten zuiden van de stad en stond bekend als Ørnehøj Langdysse of als Bakkebølle. Tegelijk stuurde hij een video mee waarop een hippe jongeman – kaal met een kuifje, één oorbel en zwartgelakte nagels – nadere uitleg geeft over het bewuste schilderij van Dahl. Dankzij mijn Noors kan ik wel Deens lezen, maar niet verstaan. Het blijft wonderbaarlijk hoe Denen een op schrift herkenbaar woord tot iets duisters weten om te vormen. Alsof het in een cementmolen verdwijnt. Ik verstond slechts een handvol woorden, waaronder *maleri* (schilderij) en *stendysse* (hunebed). Nu en dan zoomt de camera in op de eiken bij het graf, op een jager die met zijn hond in de sneeuw loopt en op een troep bonte kraaien.

Nog van een andere kant werd mij een helpende hand geboden. En wel van een in mijn dorp wonende Deense historicus, die getrouwd is met een Nederlandse, een hoge positie bekleedde bij de Internationale Waddencommissie en vloeiend Nederlands spreekt. Geïntregeerd door mijn verhaal over het pittoreske hunebed bij Vordingborg nam hij contact op met een Deense archeoloog. Die liet er geen twijfel over bestaan dat het museum ons naar de juiste plek had verwezen. Hij bleek zelfs een in het Engels vertaalde hunebeddengids voor Denemarken geschreven te hebben.

Mijn Deense kennis maakte mij erop attent dat het schilderij behalve een romantische ook een symbolische en nationalistische signatuur heeft. Het werd in opdracht van koning Frederik VI geschilderd, om een wand van zijn paleis Christiansborg op te sieren. In 1814 werd het koninkrijk gedwongen Noorwegen af te staan, als straf voor het feit dat men de zijde van Napoleon had gekozen. De stand van zaken wordt gesymboliseerd door de twee losstaande eiken, die voorheen pas naast elkaar stonden. Een derde, kleine eik staat voor Sleeswijk-Holstein, toen nog Deens bezit, waarover een conflict met Duitsland zou losbarsten. De zwerm kraaien geeft aan dat Denemarken een sombere toekomst tegemoetgaat. De jager, die voor zijn eigen voedsel moet zorgen, benadrukt dat nog eens.

Deze ingenieuze uitleg is nieuw voor mij.

Het Staatsmuseum zelf spreekt van een ‘vredig en harmonieus’ landschap. Hier zijn geen ongetemde natuurkrachten aan het werk, zoals op andere (Noorse) doeken van Dahl. De jager is op weg naar het knappende haardvuur in het rietgedekte huisje, dat alvast een rookpluim de koude lucht in stuurt. Met opzet schilderde Dahl – volgens deze uitleg – een verstoord oud monument, om de toeschouwer ervan te doordringen dat de relictten uit het verleden beschermd moesten worden.

De conservator ried mij aan na Vordingborg door te rijden naar Kopenhagen, om zo de echte grandeur van het schilderij te kunnen proeven.

In mijn retourmail liet ik hem weten dat ik beide steden in mijn reisplan zou opnemen.

Zo had ik mijn oog laten vallen op twee goudklompjes uit de schatkist van de Romantiek – een tekening van een trol en een schilderij van een hunebed. En daarmee een noordelijke route uitgestippeld die goed paste bij iemand met een romantisch levensgevoel.

In een ommezien maakte ik afspraken met mijn huisfotografen Blom en Lampe. Blom, die op het Friese platteland woont, en altijd heimwee heeft naar de bergen, wilde graag mee naar Noorwegen. De voorkeur van Lampe, die eveneens in een Fries dorp woont, ging uit naar Denemarken, een vlak land waar mensen wonen die volgens hem, wat levenshouding betreft, dicht bij ons staan.

In februari 2020 lagen onze reisschema's voor mei en juni klaar.

Halverwege die maand spoedde ik mij over donkere wegen naar het waterkoude Friesland. Het Kalverdijkje, vroeger een slinger door de weilanden, is nu het hart van een uitgebreid complex aan bedrijven en instellingen. Bij een zwembad vroeg ik de weg naar het zalencentrum waar ik zijn moest.

Ik kwam binnen in een klein, warm zaaltje met een spiegelwand – daardoor leek het net of er meer mensen aanwezig waren dan de dertig die er zaten. In drie kwartier was ik door mijn Zweedse dia's heen.

Gelukkig trad ik op voor een Scandinavische vereniging, die er geen bezwaar tegen had dat ik na de pauze over Noorwegen begon.

Er werd gelachen om mijn grapjes, bijna altijd standaardgrapjes. Helaas was ik niet erg geïnspireerd. Het was bepaald niet de eerste keer dat ik een verhaal afdraaide over Selma Lagerlöf, Nils Holgersson, Carolus Linnaeus, Akkajaure, Kebnekaise, de gruwelijke *surrömming*, de anekdotes van mijn Zweedse vriend Anders Tidström, kraanvogels en de vliegende herten (insecten) uit Skåne. Met daarna, in het Noorse deel, de overstap naar lemmingen, het cultuurfilosofische verschil tussen blokhut (solitair verblijf) en berghut (sociale functie), Henrik Ibsen, Peer Gynt, het chique en mysterieuze Hotel Dalen, het pooleiland Jan Mayen met de in wolken gehulde vulkaan Beerenberg, de Lofoten met zijn stokvis en de papegaaiduikerhond met zijn zes tenen.

In de pauze verkocht ik vier boeken.